

УДК 347.61/.64(477)

В.М. ЧЕРНЕГА, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ВИМОГА ВІДПОВІДНОСТІ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТА МОРАЛЬНИМ ЗАСАДАМ СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ПОЛОЖЕНЬ Ч.2 СТ.110 СІМЕЙНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Ключові слова: аморальна поведінка, моральні засади суспільства, пред'явлення позову, протиправна поведінка, розірвання шлюбу

Українським сімейним законодавством передбачено випадки, коли один із подружжя протягом визначеного часу не в змозі здійснити немайнове право на припинення шлюбу. Так, відповідно до ч.2 ст.110 Сімейного кодексу України (далі – СК України), позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли одне з подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки злочину, щодо другого з подружжя або дитини [1].

Окремі аспекти наведених положень розглядалося у працях таких вітчизняних представників юридичної науки та практики, як-от: А.Б. Болховітінова, Л.Є. Гузь, І.В. Жилінкова, Л.В. Липець, В.О. Панасенков, З.В. Ромовська, О.І. Сафончик та ін., однак у контексті більш загальних проблем. Звідси, метою статті є формування цілісного наукового уявлення про зміст припису, встановленого ч.2 ст.110 СК України в розрізі принципу відповідності поведінки суб'єкта сімейного права моральним засадам суспільства, а також наукове обґрунтування пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення вказаної норми.

Одним із наріжних каменів при дослідженні припису, встановленого ч.2 ст.110 СК України, є питання щодо недовершеності формулюван-

ня «протиправна поведінка, яка містить ознаки злочину». На думку авторів, це спричинено тим, що «вирішити питання про те, містить або не містить поведінка особи ознаки злочину, може лише суд, а не особа, що звертається до суду з позовом про розірвання шлюбу; ця вказівка закону є досить умовною і розрахована на побутове, а не юридичне розуміння ситуації» [2, с.360]. Приміром, в одних джерелах відзначається, що при зверненні до суду «позивачеві не потрібно буде надавати копію вироку, у якому дії другого з подружжя будуть визнані злочинними; досить буде вказати в позові, що відповідач у справі б'є або ображає позивача, влаштовує в будинку скандали тощо» [2, с.360]. Л.Є. Гузь із цього приводу наводить такий приклад: чоловік під час вагітності дружини побив її, після народження дитини намагався її продати тощо, але дружина пробачила цей злочин. Далі ж автор, зазначає, що для звернення до суду про розірвання шлюбу за цією підставою «необов'язково чоловік повинен бути засуджений, достатньо його злочину, який ніким не виправданий» [3, с.266].

В інших ж джерелах відстоюється протилежна точка зору: чинна редакція ч.2 ст.110 СК України може призвести до негативних наслідків, аргументуючи це тим, що «виникає ситуація, коли вагітна дружина не може розлучитися з чоловіком навіть у випадку його постійного пияцтва та подружніх зрад (така поведінка суперечить моральним засадам суспільства, але не містить ознак злочину, тому й не може бути підставою для розірвання шлюбу у вказані періоди)» [4, с.198].

Отже, редакція вказаної норми СК України потребує певних уточнень, оскільки саме від чіткості формулювання норми закону прямо залежить, з одного боку, правильність її застосування судом, з іншого – дотримання прав та інтересів суб'єктів сімейних відносин. Звідси пропонуємо внести зміни до ч.2 ст.110 СК України шляхом вилучення у тексті закону вказівки «протиправна поведінка, яка містить ознаки злочину», замінюючи її посиланням на «аморальну поведінку».

Доцільно відзначити, що спеціальне правило, передбачене ч.2 ст.110 СК України, на нашу думку, могло би включати в себе два аспекти. Перший аспект полягає в тому, що позов про розірвання шлюбу може бути пред'явлений, якщо один із подружжя вчинив аморальну поведінку або відносно другого з подружжя або ж відносно дитини. Другий – позов про розірвання шлюбу може бути пред'явлений, якщо один із подружжя вчинив аморальну поведінку як відносно другого з подружжя, так і відносно дитини.

Якщо перший аспект втілений в цьому приписі, то другий аспект, на наш погляд, такого відображення не знайшов. Це видається неправильно, бо такий підхід є надто однобічним.

У правничій літературі піддано критиці також і питання про доцільність функціонування спеціального правила, передбаченого ч.2 ст.110 СК України. Так, А.Б. Болховітінова переконана, що оскільки ця норма надає право пред'явити позов про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини тому з подружжя, хто вчинив протиправну поведінку, що містить ознаки злочину щодо другого з подружжя або дитини, остільки реалізація цього права може спонукати до навмисного вчинення таких дій особою, яка має намір розірвати шлюб. З метою ж уникнення таких наслідків, і відповідно, захисту інтересів того з подружжя, хто поведився правомірно, на думку авторки, варто позбавити іншого з подружжя права пред'являти позов про розірвання шлюбу у вищезазначеному випадку [5, с.5]. На нашу ж думку, цілком виправданим є законодавчий підхід, за умови коригування юридичної конструкції «протиправна поведінка, яка містить ознаки злочину», яка, як уже зазначалося, породжує досить жваві наукові дискусії. Підтримання ж шлюбних відносин всупереч принципу відповідності моральним засадам суспільства не є доцільним, оскільки функціонування шлюбу, який позбавлений моральних цінностей у жодному разі не породить позитивних наслідків для його учас-

ників. Крім того, за зазначених умов, суб'єкт сімейних відносин безпідставно позбавляється права на реалізацію свободи розірвання шлюбу. Отже, існування такої ідеї сімейно-правового регулювання, як відповідність моральним засадам суспільства, на наш погляд, є одним із здобутків вітчизняного сімейного права. Зазначимо, що щойно згаданий морально-правовий принцип цілком відповідає реаліям сімейного життя, адже в разі виникнення абсолютної дисгармонії у сімейних відносинах між їх учасниками він спроможний паралізувати заборону на пред'явлення позову про розірвання шлюбу, встановлену ч.2 ст.110 СК України.

Варта уваги і пропозиція, представлена деякими іншими фахівцями в галузі сімейного права, зокрема Л.В. Липець. Вчена вважає за доцільне внести зміни до ч.2 ст.110 СК України шляхом доповнення цієї норми таким змістом: «Позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом одного року після реєстрації шлюбу» [6, с.18–19]. Видається, що законодавче (неможливість пред'явлення позову про розірвання шлюбу під час вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини) та запропоноване вченою (неможливість пред'явлення позову про розірвання шлюбу протягом одного року після реєстрації шлюбу) обмеження не мають спільної мети – сімейно-правової охорони прав та інтересів дружини-матері та дитини чи майбутньої дитини, яка дозволяла б об'єднати ці підстави. До того ж, останнє явно порушує свободу розірвання шлюбу, адже неможливо позбавити учасника сімейних відносин цього права, посилаючись лише на тривалість його перебування у шлюбі.

Відзначимо, що незалежно від чіткої й визначеної українським законодавцем позиції щодо положень, передбачених ч.2 ст.110 СК України з точки зору його гендерної відповідності, в сімейно-правовій теорії досі оспорується – вчені висловлюють серйозні сумніви щодо них. Практично склалося дві діаметрально протилежні точки зору. Скажі-

мо, прибічники вважають, що саме завдяки цій нормі забезпечується рівність прав подружжя в сім'ї та захисту жінки, як підкреслюється в доктрині, «не лише від дій свого чоловіка, а від поспішних рішень, агресії проти самої себе» [7, с.232].

На думку ж опонентів, оскільки жінка протягом вагітності та протягом певного часу має особливий фізіологічний і психічний стан, який не може бути відомий чоловіку, остільки встановлення рівності прав подружжя в цьому питанні є суто формальним, і навпаки, встановлює реальну нерівність сторін [2, с.359]. Більше того, правники стверджують, що не є доцільним позбавляти дружину можливості припинити шлюб шляхом його розірвання під час вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, оскільки цим порушується право дружини на розлучення [8, с.4]. Аналізуючи сутність обмеження, встановленого ч.2 ст.110 СК України, деякі правознавці дійшли висновку, що слід повернутися до норми, яка діяла до набрання чинності СК України [4, с.198–199].

Принагідно зазначимо, що вимога про обмеження щодо пред'явлення позову про розірвання шлюбу під час вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини була закріплена і в колишньому сімейному законодавстві. Щоправда, вимога ч.2 ст.38 Кодексу про шлюб і сім'ю України 1969 р. позбавляла винятково чоловіка права на звернення до суду з позовом про розірвання шлюбу під час вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини [9].

Доцільність функціонування аналогічних норм підтверджує й досвід багатьох сучасних держав. Зупинимось на досвіді хоча би деяких держав-учасниць Співдружності незалежних держав у цьому питанні. Так, російський законодавець передбачив, що чоловік не має права без згоди дружини порушувати справу про розірвання шлюбу під час вагітності дружини та протягом року після народження дитини (ст.17 Сімейного кодексу Російської Федерації (далі – СК РФ) [10].

Зазначимо, що позиції ж російських цивілістів щодо згаданого законодавчого припису не є одноманітними. Варіацію норми, закріпленої у ст.17 СК РФ запропонувала М.А. Орлова: «Чоловік не має права без згоди дружини порушувати справу про розірвання шлюбу під час вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, якщо дитина після народження проживає з матір'ю» [11, с.11]. Інші ж вчені вказують на необґрунтованість застосування правила, яким передбачається обмеження права на розлучення у разі народження дитини мертвою або смерті дитини до досягнення нею однорічного віку, у зв'язку з тим, що немає перешкод для фактичного роздільного проживання подружжя [12, с.36].

Примітно, що протилежної позиції, хоча й опосередковано, але дотримується український законодавець, яку ми приймаємо як безспірний факт. З вимоги, передбаченої ч.2 ст.110 СК України слідує логічний висновок, що це обмеження стосуватиметься і випадків, коли дитина народилася мертвою або ж у разі, якщо дитина померла до досягнення нею однорічного віку. На правильність такої думки наштотує саме законодавче формулювання «протягом одного року після народження дитини», оскільки в протилежному разі йшлося б про формулювання дещо іншого змісту, прикладом, «до досягнення дитиною одного року». Такий же підхід роз'яснено й в п.9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21.12.2007 р., де прямо зазначено, що «вказане обмеження стосується як чоловіка, так і дружини, включаючи випадки, коли дитина народилася мертвою або померла до досягнення нею одного року» [13].

Наведені ж в російській доктрині пропозиції призвели б до некоректного, на нашу думку, висновку, оскільки вони вступають у суперечливість з метою аналізованого законодавчого обмеження (охорони здоров'я дружини-мате-

рі в спеціально встановлений законодавством строк). У першому випадку йдеться про недоречність поширення дії норми на ті випадки, коли дитина до досягнення нею одного року проживає з батьком, а не з матір'ю, яка не здійснює безпосередньої турботи про дитину. У другому ж випадку йдеться про обґрунтованість функціонування норми, якою передбачається, що обмеження права на розірвання шлюбу поширюється і на ті випадки, коли дитина народилася мертвою або ж у разі, якщо дитина померла до досягнення нею одного річного віку. Такий припис, передусім, покликаний охороняти інтереси дружини-матері, яка втратила дитину й є надзвичайно вразливою у зв'язку з настанням цього юридичного факту. Тому й відмова від обох норм позбавлена будь-якого практичного сенсу. А згідно з українським сімейним законодавством та зважаючи безпосередньо на принцип відповідності моральним засадам суспільства, згадані приписи можуть і не застосовуватися у тому разі, якщо один із подружжя вчинив аморальну поведінку відносно другого з подружжя та (або) дитини.

Слушно звернутися й до приписів білоруського законодавця, який передбачив, що «розірвання шлюбу не допускається під час вагітності дружини та до досягнення дитиною трьох років без письмової згоди другого з подружжя на розірвання шлюбу за умови, що він проживає з дитиною та здійснює батьківську турботу за нею, крім випадків, коли батьківство щодо дитини визнано іншою особою або за рішенням суду відомостей про чоловіка як батька дитини виключено з актового запису про народження дитини» (ст.35 Кодексу Республіки Білорусь про шлюб і сім'ю (далі – КРБпШС) [14].

Як бачимо, ст.35 КРБпШС включає в себе три вимоги: по-перше, розірвання шлюбу не допускається під час вагітності дружини; по-друге, розірвання шлюбу не допускається до досягнення дитиною трьох років без письмової згоди другого з подружжя, за умови, що він проживає з дитиною та здійснює батьків-

ську турботу за нею; по-третє, два попередні правила не застосовуються, якщо батьківство щодо дитини визнано іншою особою або за рішенням суду відомостей про чоловіка як батька дитини виключено з актового запису про народження дитини.

Основним здобутком ст.35 КРБпШС видається більш тривалий строк заборони на розірвання шлюбу, а саме: до досягнення дитиною трьох років без письмової згоди другого з подружжя на розірвання шлюбу. Принагідно нагадаємо, що наприклад, в Україні та в Російській Федерації такий строк становить – один рік після народження дитини.

У літературі відзначається, що «законодавець обмежує право на розлучення лише в період першого року дитини, але зі зростанням дитини дедалі ускладнюється: дитина ще більше потребує турботи з боку обох батьків, і батькам необхідна взаємна підтримка в питаннях виховання, що в більшості випадків стає ускладненим у разі розлучення» [12, с.36]. До цієї думки вкрай складно не приєднатися. Тому зважаючи на доцільність функціонування спеціального правила, що міститься у чинній редакції ч.2 ст.110 СК України, а також враховуючи деякі позитивні, на наш погляд, елементи білоруського досвіду щодо трьохрічного строку заборони права на розірвання шлюбу, вбачаємо за необхідне втілити подібні підходи у вітчизняному сімейному законодавстві.

Отже, вважаємо за доцільне внести відповідні зміни до ч.2 ст.110 СК України та викласти її в такій редакції: «Позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений чоловіком без згоди дружини під час її вагітності та до досягнення дитиною трьох років або протягом одного року в разі, коли дитина народилася мертвою або протягом одного року після смерті дитини, яка померла до досягнення нею трьох років, крім випадків, коли один із подружжя вчинив аморальну поведінку відносно другого з подружжя та (або) дитини».

На підставі викладеного, можна зробити низку висновків. По-перше, необхідно внести

зміни до ч.2 ст.110 СК України шляхом вилучення у тексті конструкції «протиправна поведінка, яка містить ознаки злочину», замінюючи її вказівкою на «аморальну поведінку». По-друге, існує потреба в диференційованому підході щодо строків обмеження права на пред'явлення чоловіком без згоди дружини позову про розірвання шлюбу: а) під час її вагітності; б) до досягнення дитиною трьох років; в) протягом одного року в разі, коли дитина народилася мертвою; г) протягом одного року після смерті дитини, яка померла до досягнення нею трьох років. При цьому, зазначені випадки підкорюються вихідній засаді сімейно-правового регулювання – відповідності моральним засадам суспільства, тобто може бути накладено мораторій, якщо один із подружжя вчинив аморальну поведінку відносно другого з подружжя та (або) дитини.

Дослідження принципу відповідності моральним засадам суспільства (на прикладі ч.2 ст.110 СК України) не вичерпується, що й надає достатній простір для подальших наукових пошуків при аналізі й інших окремих норм СК України, що підкорюються зазначеній ідеї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сімейний кодекс України : від 10.01.2002 р. // ВВР України. – 2002. – № 21/22. – Ст. 135

2. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. – Х. : Ксилон, 2008. – 855 с.

3. Гузь Л. Є. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України / Л. Є. Гузь, А. В. Гузь. – Х. : Фактор, 2011. – 576 с.

4. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / [Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Ю. В. Білоусов та ін. ; упоряд.: О. І. Сафончик, В. О. Гончаренко] ; за ред. Є. О. Харитонova. – Х. : Одиссей, 2008. – 560 с.

5. Болховітінова А. Б. Припинення шлюбу за законодавством України : автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А. Б. Болховітінова. – К., 2009. – 15 с.

6. Липець Л. В. Врегулювання шлюбних та подібних відносин законом та договором : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. В. Липець. – К., 2009. – 23 с.

7. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / З. В. Ромовська. – К. : Видав. Дім «Ін Юре», 2003. – 528 с.

8. Сафончик О. І. Правове регулювання припинення шлюбу в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. І. Сафончик. – Одеса, 2004. – 20 с.

9. Кодекс про шлюб та сім'ю України : від 20.06.1969 р. – К. : Видав. Дім «Ін Юре», 2001. – 136 с. – (Серія «Кодекси України»)

10. Федеральный закон «Семейный кодекс Российской Федерации» : от 29.12.1995 г., № 222-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 1996. – № 1. – Ст. 16

11. Орлова М. А. Принцип равности супругов и его реализация в современном праве России : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / М. А. Орлова. – М., 2011. – 24 с.

12. Трофимец И. А. Институт брака в России, государствах-участниках содружества независимых государств и Балтии : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / И. А. Трофимец. – Хабаровск, 2011. – 47 с.

13. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його

недійсним та поділ спільного майна подружжя» : від 21.12.2007 р., № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.

14. Кодекс Республики Беларусь о браке и семье : от 09.07.1999 г. // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2010. – № 183. – 2/1718.

Чернега В. М. Вимога відповідності поведінки суб'єкта моральним засадам суспільства в контексті положень ч.2 ст.110 Сімейного кодексу України / В. М. Чернега // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 1141–1146 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13hvmcku.pdf>

Проаналізовано позиції фахівців щодо обмеження права на пред'явлення позову про розірвання шлюбу, доцільності функціонування спеціального правила, передбаченого ч.2 ст.110 СК України, його відповідності моральним засадам суспільства. Обґрунтовано доцільність диференційованого підходу щодо строків обмеження права на пред'явлення чоловіком без згоди дружини позову про розірвання шлюбу.

Чернега В.Н. Требование соответствия поведения субъекта нравственным началам общества в контексте положений ч.2 ст.110 Семейного кодекса Украины

Проанализированы позиции ученых по ограничению права на предъявление иска о расторжении брака, целесообразности функционирования специального правила, ч.2 ст.110 СК Украины, его соответствия нравственным началам общества. Обоснована целесообразность дифференцированного подхода к срокам ограничения права на предъявление мужем без согласия жены иска о расторжении брака.

Chernega V.M. Requiring Compliance Behavior Person Morals Principles of Society in the Context of the Provisions of Part 2 of Clause 110 Family Code of Ukraine

The opinions of scientists on restrictions the right to sue for divorce, advisability existence special rule provided of Part 2 of Clause 110 of the Family Code of Ukraine, his respectively to the moral principles of society is Analyzes. Substantiate differentiated approach regarding the timing restriction of right to bring a man without the consent of his wife claim for divorce.

Форум права